

АСАБЛІВАСЦІ СЛОЎНІКАВАЙ РАБОТЫ ПРЫ НАВУЧАННІ ДЗЯЦЕЙ БЕЛАРУСКАЙ МОВЕ ЯК ДРУГОЙ

FEATURES OF DICTIONARY WORK WHEN TEACHING CHILDREN THE BELARUSIAN LANGUAGE AS A SECOND LANGUAGE

Н. С. Старжынская,

N. Starzhinskya

док. пед. навук, прафесар

Д. М. Дубініна,

D. Dubinina

канд. пед. навук, дацэнт

*Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя Максіма Танка,
Мінск, Рэспубліка Беларусь*

У артыкуле расказваецца пра асаблівасці слоўнікавай работы пры навучанні дзяцей беларускай мове як другой.

The article describes the peculiarities of dictionary work when teaching children the Belarusian language as a second language.

Ключавыя словы: развіццё, маўленне, беларуская мова, дзеці.

Keywords: development, speech, Belarusian language, children.

Развіццё беларускага маўлення дзяцей ва ўстанове дашкольнай адукацыі з рускай мовай навучання і выхавання павінна быць арыентавана не толькі на фарміраванне ў іх уменняў разумець беларускую мову, але і узнаўляць пачуццё і размаўляць на роднай мове (тым больш што ў дзяцей амаль адсутнічае беларускамоўнае асяроддзе, дзе яны маглі б рэалізаваць гэтыя свае ўменні).

Выхавацель дашкольнай адукацыі імкнецца забяспечыць дзецям радасць, задавальненне пры авалоданні беларускай мовай і захаваць становячую матывацыю яе засваення. Асобасна арыентаваны падыход праяўляецца ў тым, што беларуская мова як родная мова для дзіцяці ўводзіцца як натуральны спосаб самавыражэння. Для гэтага выхавацель дашкольнай адукацыі наладжвае асобасна значныя і эмацыянальна ярскія зносіны на нацыянальнай мове.

Методыка навучання выхаванцаў ўстановы дашкольнай адукацыі беларускай мове спалучае рысы методыкі роднай мовы і другой мовы. З дапамогай першай уводзіцца моўныя з'явы, што супадаюць у беларускай і рускай мовах. Гэта асабліва тычыцца развіцця лексічнага запasu на другой мове і вымаўленчых навыкаў.

Чым больш адрозніваюцца беларуская і руская тэматычная лексіка, фанетыка, граматыка, тым большая падстава для выкарыстання метадыкі навучання дзяцей другой мове. Але і ў гэтым выпадку шырокае выкарыстанне такога займальнага матэрыялу, як вершы, загадкі, прыказкі і прымаўкі і да т. п., элементаў народных гуляняў, гутарак па змесце заняткаў выключна на беларускай мове набліжае прыёмы навучання другой мове да прыёмаў навучання рускай мове.

Адметнасць метадыкі навучання блізкароднаснай мове выцякае і з факта няпоўнага двухмоўя выхаванцаў устаноў дашкольнай адукацыі, г. зн. няздольнасці іх адключыцца ад першай мовы. Гэта робіць абавязковым супастаўленне з'яў рускай і беларускай моў, каб размежаваць іх асаблівасці ў свядомасці дзіцяці. Так, у многіх выпадках паралельна са слоўнікавай работай ёсць неабходнасць весці мэтанакіраваную арфаэпічную работу, каб папярэдзіць змешванне слоў, падобных па гучанні ў рускай і беларускай мовах. У гэтым выпадку асноўным выступае параўнанне вымаўлення беларускіх і рускіх слоў (па-беларуску - гусь, гара, голуб, а як паруску?).

Аснова слоўніка ў беларускай і рускай моў агульная, таму большая частка слоў у беларускай і рускай мовах супадае па значэнні і вымаўленні (сад, школа, стол) або словы адрозніваюцца ў вымаўленні асобных гукаў (звярок, дзеці, гусь). І толькі 10-20 % слоў у беларускай мове поўнасцю адрозніваюцца ад слоў рускай мовы. Гэта такія словы, як аповак, стол, працаваць, вандроўка, прыгоды, шкарпэткі, хутка і інш. Невялікую групу слоў складаюць міжмоўныя амонімы - словы беларускай і рускай моў, якія падобна гучаць, але маюць рознае значэнне (дыван - диван, качка - качка, нядзеля - неделя, зорка - зорька, рэч - речь).

Асноўным крытэрыем для адбору слоў беларускай мовы як другой з'яўляецца іх ужывальнасць, практычная неабходнасць для зносін паміж дзецьмі і дарослымі, а таксама адпаведнасць нацыянальным моўным традыцыям.

Ва ўстанове дашкольнай адукацыі з рускай мовай навучання і выхавання работа над рускім слоўнікам значна апырэджае адпаведную работу над беларускім слоўнікам. Аб'ём апошняга міжволі будзе меншы ў параўнанні з рускім.

Магчымасць чалавека не толькі ўтрымліваць у памяці дзясяткі тысяч слоў, але і імгненна выклікаць патрэбнае слова для пабудовы выказвання тлумачыцца тым, што словы сістэматызуюцца, асацыіруюцца адно з адным па розных прыметах і напрамках, перш за ўсё па тэматыцы выказвання (надвор'е, адзенне, святы і да т. п.). Значыць, для ўзбагачэння слоўніка дзяцей трэба даваць ім сістэматызаваныя групы слоў, што максімальна аблягчае

дзецям пошук патрэбнага слова для выказвання сваёй думкі ў працэсе маўленчай дзейнасці.

Паколькі слоўнікавая работа вядзецца перш за ўсё на аснове азнаямлення з наваколлем, словы натуральна аб'ядноўваюцца паміж сабой па прынцыпе сэнсавай блізкасці, напрыклад назвы жывёл, іх дзеянні, звычкі, знешні выгляд і г. д.

У далейшым актывізацыя слоўніка павінна ажыццяўляцца па розных напрамках, што дазволіць дзецям міжвольна ўстанаўліваць новыя сувязі паміж словамі, істотныя для іх практычнага выкарыстання: па гукавым вобліку, па граматычных прыметах і г. д.

Тэмы заняткаў могуць быць наступныя: «Гульні і цацкі», «Сям'я», «Знешні выгляд чалавека», «У пакоі», «Свойскія жывёлы», «Дзікія жывёлы», «Адзенне і абутак», «Абзначэнне часу», «Лічэнне» і інш. Пры гэтым неабходна ўлічваць рознасць і падабенства рускіх і беларускіх слоў унутры семантычнай групы. Калі параўнаць, напрыклад, групы слоў, што аб'ядноўваюцца тэмамі «Дзікія жывёлы», «Адзенне і абутак», то відавочна: у першай групе колькасць беларускіх слоў, непадобных на словы рускай мовы, значна меншая, чым у другой. На занятках па беларускай мове семантычныя групы, падобныя на першую, трэба даваць дзецям раней.

Пры навучанні выхаванцаў старшай групы другой мове на адных занятках можа быць уведзена ад 3 да 8-10 новых слоў (Ф. А. Сахін, А. І. Негнявіцкая). Колькасць засвоеных слоў залежыць ад метаду арганізацыі запамінання слоў, ад таго, наколькі новыя словы могуць быць аб'яднаны ў адну сэнсавую групу.

Чым больш развітае беларускае маўленне выхаванцаў, тым лягчэй засвойваецца слоўнік. Па меры развіцця маўленчых зносін на беларускай мове ў дзіцяці ўзнікае патрэба ў новых беларускіх словах, якія лёгка і натуральна ўваходзяць у маўленне і трывала запамінаюцца. Развіццё беларускага слоўніка рускамоўных дзяцей абапіраецца на агульнапрынятыя (паказ і называнне, неаднаразовае паўтарэнне, тлумачэнне і інш.) і спецыфічныя метадычныя прыёмы, пры якіх улічваецца, з аднаго боку, тое, што дзеці разумеюць беларускае маўленне, а з другога - што ўвядзенне новага слова не заўсёды азначае азнаямленне з новым паняццем (яно можа быць вядома дзецям на рускай мове). Асабліваецца метадыкі слоўнікавай работы ў тым, што яна звязана з фарміраваннем у дзяцей асноў нацыянальнага светапогляду.

У адпаведнасці з патрабаваннямі метадыкі развіцця слоўніка другой мовы сістэма слоўнікавых гульняў пабудавана па тэматычным прынцыпе. Для кожнай тэмы («Сям'я», «Знешні выгляд чалавека», «У пакоі», «Дзіцячы сад»,

«Свойскія жывёлы», «Дзікія жывёлы», «Адзенне і абутак», «Посуд» і г. д.) распрацаваны гульні і практыкаванні.

Гульні і практыкаванні накіраваны, па-першае, на прабуджэнне цікавасці дзяцей да вывучэння дадзенай групы слоў і іх увядзенне, па-другое - на тлумачэнне (семантызацыю) асобных слоў (якія адрозніваюцца ад слоў на рускай мове) і, нарэшце, на замацаванне і актывізацыю слоў у пэўнай паслядоўнасці: пасіўнае распазнаванне слова, актыўнае распазнаванне, узнаўленне слова з нагляднай падказкай, узнаўленне без нагляднай падказкі, самастойнае называнне слова спачатку з выбарам, а затым без выбару.

Пры ўвядзенні тэматычнай групы слоў важна ствараць праблемныя сітуацыі, якія выклікаюць у дзяцей усвядомленае жаданне даведацца, як гэта называецца па-беларуску. Напрыклад, у цацачным магазіне працуе лялька Паўлінка, якая прадае цацкі толькі таму, хто правільна назаве іх па-беларуску.

Пры ўвядзенні новага беларускага слова неабходна пазбягаць перакладу з рускай мовы, а называць прадмет, дзеянне і г. д. адразу па-беларуску. Гэта садзейнічае развіццю моўнамысліцельнай дзейнасці на беларускай мове. Так, калі новае беларускае слова адрозніваецца ад адпаведнага рускага, зусім няма неабходнасці іх параўноўваць. Але калі пры паказе нагляднасці (малюнка, цацкі, прадмета, дзеяння) хто-небудзь з дзяцей, апырэджваючы выхавальніка дашкольнай адукацыі, заяўляе, напрыклад: «А я знаю, это белочка», выхавальнік дашкольнай адукацыі падкрэслівае: «Ты назваў звярка па-руску. А па-беларуску трэба гаварыць вавёрка. Гэта вавёрка».

Нарэшце, калі словы рускай і беларускай моў супадаюць, выхавацель дашкольнай адукацыі гаворыць: «І ў рускай, і ў беларускай мовах гэта цацка называецца і вымаўляецца аднолькава - кубік». Улічваючы блізкасць рускай і беларускай моў, абапіраючыся на пэўны слоўніковы запас выхаванцаў, новыя словы ўводзяцца і з дапамогай тлумачэння, без паказу адпаведнага прадмета або малюнка. Гэта ў першую чаргу тычыцца тых прадметаў або з'яў, якія дзецям ужо знаёмыя, але ім невядома назва прадмета на беларускай мове. Дзецці, зразумеўшы тлумачэнне, самі знаходзяць прадмет сярод іншых. Напрыклад, пры ўвядзенні групы слоў па тэме «Адзенне» выхавацель дашкольнай адукацыі, выконваючы ролю прадаўца ў магазіне адзення, тлумачыць: «У нашым магазіне прадаюцца капелюшы. Капялюш надзяваюць на галаву. Ягоносяць і жанчыны, і мужчыны. Летам капялюшносяць, каб сонца не напякло галаву, а ўвосень ці ўвесну - каб было цяплей. Хто хоча купіць капялюш? Пакажы яго».

Каб лексіка, якую засвойвае дзіця, не заставалася для яго чужой, важна паказаць матываванасць некаторых слоў, дапамагчы выхаванцу ўстанавіць

словаўтваральныя сувязі (Чаму гэта птушка называецца певень? Якая з гэтых кветак называецца дзьмухавец? Чаму?). Такая практыка садзейнічае і леп-шаму засваенню новых слоў, і фарміраванню граматычнага чуцця беларускай мовы.

У сучаснай беларускай мове ўжываюцца ўласна беларускія словы, якія сустракаліся дзецім у рускіх народных казках (прыгожая, кліча і інш.). Пры ўвядзенні падобных слоў выхавацель дашкольнай адукацыі звяртаецца да во-пыту дзяцей, дапамагаючы ім узгадаць іх значэнне. Асаблівая ўвага звяртаецца на размежаванне ў свядомасці дзяцей дашкольнага ўзросту лексічнага значэння міжмоўных амонімаў, каб папярэдзіць семантычныя памылкі пры іх ужыванні. Асноўным прыёмам тут выступае параўнанне значэнняў гэтых слоў. Параўнанне праводзіцца пры дапамозе тлумачэння значэння новага слова, выканання пэўных заданняў, дадзеных на рускай і беларускай мовах («Посади куклу на диван», «Пасадзі ляльку на дыван»), а таксама ацэнкі сказаў, у якіх словы-амонімы ўжываюцца правільна і няправільна.

Літаратура

1. Старжынская, Н. С. Заняткі па развіцці маўлення і маўленчых зносін у дзіцячым садзе : дапам. для педагогаў устаноў, якія забяспечваюць атрыманне дашк. адукацыі, з беларус. мовай навучання / Н. С. Старжынская, Д.М. Дубініна. - Мінск : Нац. ін-т адукацыі, 2008.
2. Старжынская, Н. С. Развіццё беларускага маўлення дашкольнікаў : дапам. для педагогаў устаноў, якія забяспечваюць атрыманне дашк. адукацыі / Н. С. Старжынская, Д. М. Дубініна. – Мазыр : ТАА ВП «Белы Вецер», 2008.
3. Старжынская, Н. С. Развіццё беларускага маўлення дашкольнікаў ад 4 да 5 гадоў : вучэб. наг-ляд. дапам. для педагогаў устаноў дашк. адукацыі з рус. мовай навучання / Н. С. Старжынская, Д. М. Дубініна. – Мінск : Нац. ін-т адукацыі, 2016.